

Klotz Péter*

Hatásos, arányos és visszatartó? – Avagy a jogi személlyel szemben alkalmazott büntetőjogi intézkedések Magyarországon

Bevezetés

Jelen tanulmánnyal 50. születésnapja alkalmából szeretnék tisztelegni Kis Norbert egyetemi tanár életútja, tudományos munkássága, valamint a Nemzeti Közszerológati Egyetem és jogelőd intézményei fejlesztése, hírnevének öregbítése érdekében tett fáradozásai előtt. Dolgozatom témaválasztásában döntő volt, hogy a jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedések témája szorosán kötődik a büntetőjoghoz, Kis egyik fő kutatási területéhez. A téma vizsgálatát ugyanakkor az is indokolta, hogy a vonatkozó magyar szabályozás, a jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről szóló 2001. évi CIV. törvény (Jsztb.) 2004. május 1-jei hatálybalépése óta tizenkilenc év telt el, így a szabályozás immár nagykorúnak tekinthető. A témával foglalkozó, korábban megjelent tanulmányomban hosszasan elemeztem a jogszabály megszületésének indokait, alkalmazásának gyakorlatát,¹ és ez alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a jogalkotó által kitűzött céllal ellentétben „inkább beszélhetünk a jogi személyek büntetlenségéről”.² Tanulmányomban javaslatot tettem arra,³ hogy milyen intézkedésekkel lehet hatékonyabbá tenni a jogszabály gyakorlati alkalmazását. Ezek alapján joggal merülhet fel a kérdés, hogy a tanulmány megszületése óta eltelt nyolc évben történt-e változás, előrelépés a jogszabály alkalmazásában, vannak-e olyan tendenciák, amelyek a jogszabály alkalmazásához kapcsolódóan változásra utalnak.

* Adjunktus (Nemzeti Közszerológati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar).

¹ Klotz Péter: Büntetlenség vagy büntetlenség? A jogi személlyel szembeni büntetőjogi intézkedések. *Magyar Rendészet*, 14. (2014), 2. 19–27.

² Uo., 26.

³ Uo., 25–26.

Ez a kérdés azért is aktuális, mert a nemzetközi viszonyokban egyre gyakrabban kerül előtérbe a jogi személyek szankcionálása, legyen szó akár korrupciós cselekmények miatti következményekről, akár egy-egy országot érintő gazdasági szankciókról. E szankciók célja, hogy befolyással legyenek az adott jogi személyre annak érdekében, hogy tartózkodjon valamilyen tevékenységtől, illetve alakítsa át szervezetét és működését. E tendencia kapcsán indokolt lehet megvizsgálni, hogy a magyar szabályozás mennyire képes hatni a jogi személyek, ezen belül is jellemzően a gazdasági társaságok működésére.

Feltételezésem szerint a 2001. évi CIV. törvény hatálybalépése óta érdemi változás nem történt a jogszabály alkalmazásában, az alkalmazott intézkedések száma elmarad a kívánatos mennyiségtől, így a jogi személlyel szemben alkalmazott büntetőjogi intézkedések nem hatásosak, arányosak és visszatartók, a törvény nem tudja betölteni a jogalkotó szándéka szerinti feladatát. Tanulmányomban a hipotézis vizsgálata során bemutatom a jogi személyekkel szemben alkalmazott intézkedések főbb nemzetközi gyakorlatait, valamint a törvény főbb rendelkezéseit. Ezt követően a rendelkezéseimre álló kriminálstatistikai adatok elemzése, továbbá az elérhető anonimizált ítéletek alapján vizsgálom a jogi személyekkel szemben alkalmazott intézkedések magyar gyakorlatát, és vonom le az ez alapján leszűrhető tanulságokat. Tanulmányom befejező részében javaslatot teszek a jogalkotó és a jogalkalmazó szervek számára a hatékonyságot, az arányosságot és a visszatartó erőt jobban szolgáló módosításokra.

Dilemmák a jogi személyek büntethetőségével kapcsolatban

Tanulmányom elején azokat a jogi dilemmákat mutatom be, amelyek végigkísérik a jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedések történetét, illetve napjainkig hatással vannak az angolszász, valamint a kontinentális jogalkalmazásra. Mindenekelőtt abból az ókori jogelvből kell kiindulnunk, amely kizárja a társaságokat a büntetőjog alanyai köréből (*societas delinquere non potest*), vagyis amely szerint a büntetőeljárás és a büntetőjogi szankciók kizárólag a természetes személyekkel szemben alkalmazhatók.⁴ A hivatkozott római jogelv továbbélése alapvetően hatással volt a kontinentális országok jogfejlődésére, így az európai gyakorlat két modell alapján fejlődött aszerint, hogy az ország jog-

⁴ Napjainkra már inkább csak jogtörténeti érdekességgént említhetők a középkorban az állatokkal szemben lefolytatott büntetőeljárások.

gyakorlata elismerte-e a jogi személyek büntetőjogi felelősségre vonhatóságát, vagy sem.⁵

Magyarországon első ízben Hacker Ervin foglalkozott a jogi személyek büntethetőségének problémájával, tudományos igényű monográfiájában vizsgálva a jogi személyek, pontosabban az egyesületek büntetőjogi felelősségre vonásának kérdését.⁶ A szocialista korszakban a jogtudományban érdemben nem merült fel a jogi személyiségek büntetőjogi felelősségre vonhatóságának kérdése, mivel a polgári jog nem ismerte a valóban saját tulajdonnal rendelkező jogi személyeket, a gazdasági életben csupán a relatív jogképességgel rendelkező állami vállalatok és szövetkezetek játszottak szerepet.⁷

Ez a helyzet jelentősen megváltozott a piacgazdaságra való áttéréssel és a gazdasági társaságokra vonatkozó új szabályozások hatálybalépésével. A multinacionális gazdasági társaságok térnyerése az üzleti életben, a működésükkel együtt járó, potenciálisan nagyobb kockázatok, valamint a nagyvállalatok felelősségének megállapítására vonatkozó jogos társadalmi igény⁸ a társadalom érdeklődésének előterébe helyezte a jogi személyek szankcionálásának lehetőségeit nemzetközi szinten és Magyarországon egyaránt. Ennek köszönhető a jogi személyek működésére hatással lévő adminisztratív és büntetőjogi szankcionálásra vonatkozó fokozott igény megjelenése. A kétfajta szankciórendszer elkülönítésére irányuló javaslatot nyújt az Európa Tanács R (87) 18. ajánlása a büntetőeljárás egyszerűsítéséről, amely szerint „a közigazgatási hatóságok feladata elsősorban a közrendet és a fegyelmet sértő jogellenes és büntetendő cselekmények szankcionálása, míg az igazságszolgáltatás és a büntetőjog feladata inkább a társadalom alapvető szociális és etikai értékeit érintő cselekmények büntetése” (Indokolás, B rész, II. fejezet 2. pont).

⁵ Fantoly Zsanett: Gondolatok a jogi személyek büntetőjogi felelőssége Btk.-ba történő bevezetésének szükségességéről. *Jogelméleti Szemle*, (2001), 2. 4.

⁶ Hacker Ervin: *Az egyesületek büntetőjogi cselekvőképessége és büntethetősége*. Pécs, Grill, 1922.

⁷ Fantoly Zsanett: *A jogi személyek büntetőjogi felelőssége*. Budapest, HVG–Orac, 2008. 53.

⁸ A londoni metróútjában 1987-ben 31 ember vesztette életét, a Herald of Free Enterprise kőhajó balesetében ugyanebben az évben 193-an haltak meg, míg 1989-ben Alaszka partjainál zátonyra futott az Exxon Valdez nevű olajszállító tankhajó, hatalmas környezeti károkat okozva az élővilágban. A baleset óriási felháborodást keltett világszerte, a kár helyreállításának költségei több milliárd dollárra rúgtak. E balesetek közös jellemzője, hogy nem egy-egy személy bűnös mulasztása okozta bekövetkezésüket, hanem több kisebb hanyagság és szervezeti mulasztás, így a büntetőjog alapján kirótt szankció jelentősen elmaradt a társadalmi elvárásoktól, és nem nyújtott jogorvoslatot a kapcsolódó károokra.

A jogi személyekkel szemben alkalmazható büntetőjogi szankciók témájában elsősorban Sántha Ferenc átfogó munkája,⁹ valamint Fantoly Zsannett a nemzetközi tendenciákra is kiterjedő monográfiája említhető.¹⁰ A magyar szerzők közül amíg Nagy Ferenc a hagyományos büntetőjog eróziójának látja a jogi személyek büntetőjogi felelősségének megállapítását,¹¹ és Tóth Mihály is inkább szkeptikusan tekint a jogi személyekkel szemben indított büntetőeljárásokra,¹² addig Busch Béla és Köhalmi László a nemzetközi tendenciák leképeződéseként értékelik a jogi személyek büntethetőségének kiterjedését.¹³ Ezzel szemben Kis e jelenséget egyfajta „felelőskeresésnek” gondolja,¹⁴ amely a felelősség kompenzálásának logikus következményeként vezet el a gondatlan cselekmények miatt is felelősségre vonható szervezetekhez.

Álláspontom szerint a 20. század utolsó évtizedeiben tapasztalható társadalmi, gazdasági és technológiai változások hatására a társadalmak számos olyan új problémával szembesültek (környezetszennyezés, személyes adatokkal való visszaélés, korrupció, terrorizmus, pénzmosás), amelynek szankcionálása – az ajánlás megállapításaival összhangban – túllépte a közigazgatási hatóságok feladatkörét, és eltolódott a nagyobb felkészültséget, komolyabb eszközrendszert, illetve jogállami garanciákat igénylő büntetőjog felé. A jellemzően pénzbírsággal járó adminisztratív szankciók alkalmazásán túl¹⁵ ugyanakkor megnőtt az igény a megelőző, valamint a jogi személyek napi működését érdemben befolyásoló és kontrolláló szankciókra. Ezek hatékony alkalmazására a közigazgatási szervek eszköztára és lehetőségei csak korlátozottan alkalmasak.

E változás szemléltetésére kiváló példát nyújt az Amerikai Egyesült Államokban a külföldi korrupciós gyakorlatokról szóló, 1977-ben elfogadott törvény (*Foreign Corrupt Practices Act* – FCPA). A jogszabály célja az, hogy gátat szabjon az üzletszerzés érdekében a gazdasági társaságok javára elkövetett külföldi korrupciós gyakorlatoknak, ezáltal erősítse az amerikai gazdasági társaságok verseny-

⁹ Sántha Ferenc: *A jogi személy büntetőjogi felelősségéről*. Budapest, KJK–Kerszöv, 2002.

¹⁰ Fantoly i. m. (7. lj.).

¹¹ Nagy Ferenc: Új fejlődési irányok, avagy a tradicionális büntetőjog eróziója. *Magyar Jog*, 44. (1997), 6. 333–337.

¹² Tóth Mihály: Mielőtt sebtében padot ácsolnánk a jogi személyiségű vádlottaknak. *Jogtudományi Közlöny*, 56. (2001), 7–8. 279–286.

¹³ Busch Béla: A jogi személy büntetőjogi felelőssége. In Busch Béla – Belovics Ervin – Tóth Dóra (szerk.): *Békés Imre ünnepi kötet. A jogtudomány és a büntetőjog dogmatikája, filozófiája. Tanulmánykötet Békés Imre születésének 70. évfordulójára*. Budapest, PPKE Jog- és Államtudományi Kar, 2000. 59–76.; Köhalmi László: A jogi személy büntetőjogi felelőssége: adalékok egy jogintézmény jogtörténeti aspektusú elemzéséhez jelenkori kitekintéssel. *Collega*, (2000), 2. 18–23.

¹⁴ Kis Norbert: *A bűnösségi elv hanyatlása a büntetőjogban*. Budapest, Uniós, 2005.

¹⁵ Ezek hátránya, hogy ha a bírság összege nem elrettentő nagyságú, akkor a gazdasági társaságok hajlamosak azt a károkozashoz kapcsolódó költségként beépíteni a működésükbe.

képességét, és javítsa az üzleti morált. Habár a törvény rendelkezéseit a kezdeti időszakban külpolitikai okokból kevésbé alkalmazták,¹⁶ a törvény extraterritoriális hatályának megteremtésével és szigorúbb szankciók kiszabásával a kétezres évek közepétől jelentős fordulat következett be a törvény alkalmazásában. A jogszabály további sajátossága, hogy az Amerikai Egyesült Államok értékpapír- és tőzsdefelügyelete (*Securities Exchange Commission*) közigazgatási hatóságként, míg igazságügyi minisztériuma (*Department of Justice*) igazságszolgáltatási szervként szankcionálja a törvény megsértőit – véleményem szerint igen hatékonyan.

A rendelkezésre álló statisztikai adatok alapján az FCPA megsértése miatt kiszabott átlagos bírságok összege 2020-ra elérte a 447 millió dollárt, az erre az évre eső teljes bírság pedig 5,8 milliárd dollár volt.¹⁷ Az amerikai hatóságok által lefolytatott eljárások igen alaposak és költségesek az érintett jogi személyek számára: a vizsgálatok átlagos időtartama 38 hónap, átlagos költségük 1,8 millió dollár havonta, ezért a vizsgálatokban érintett jogi személyek igen együttműködők: 42%-uk saját maga jelenti a törvénsértést a hatóságoknak, az értékpapír- és tőzsdefelügyelettel az ügyek 93%-a, az igazságügyi minisztériummal pedig 75%-a zárul megegyezéssel.¹⁸ Ahogyan az adatokból is látszik, bár a kiszabott szankciók igen magasak, az amerikai állami szervek elsősorban a megelőzésre, valamint a jogi személyek működésének átalakítására összpontosítanak, főként halasztott vádemelési megállapodás (*deferred prosecution agreement*) megkötésével, valamint az érintett társaság megfelelési (*compliance*) rendszerének megerősítésével.

A külföldi korrupciós gyakorlatokról szóló törvény következetes alkalmazása több szinten is érezteti hatását. Egyrészt a jogi személyeknek figyelemmel kell lenniük a jogszabály alkalmazásával járó kockázatokra, és ennek kivédésére meg kell erősíteniük a jogszabályi megfelelést biztosító *compliance* rendszereiket. Másrészt biztosítaniuk kell, hogy a vállalati normák és követelmények mind saját (akár magyar) leányvállalataiknál, mind üzleti partnereiknél, beszállítóiknál érvényesüljenek. Harmadrészt számos ország (többek között az Egyesült Királyság és Franciaország) fogadott el hasonló, a jogi személyek vesztegetési gyakorlatát szankcionáló szabályozást annak érdekében, hogy a cselekmények nemzetközi

¹⁶ Martin T. Biegelman – Daniel T. Biegelman: *Foreign Corrupt Practices Act Compliance Guidebook: Protecting Your Organization from Bribery and Corruption*. Hoboken, John Wiley, 2010.

¹⁷ Foreign Corrupt Practices Act Clearinghouse: Total and Average Sanctions Imposed on Entity Groups per Year. Stanford Law School, 2022, <https://fcpa.stanford.edu/statistics-analytics.html?tab=2>

¹⁸ Foreign Corrupt Practices Act Clearinghouse: Key Statistics. Stanford Law School, 2022, <https://fcpa.stanford.edu/statistics-keys.html>

szinten is visszaszoríthatók legyenek.¹⁹ Az egyre szigorodó jogszabályi követelmények ugyanakkor elvezettek az úgynevezett vállalati megfelelési rendszerek kiépítéséhez, amelyek elsődleges céljai a jogszabályoknak (és etikai normáknak) megfelelő vállalati működés biztosítása és a vállalati működési kockázatok csökkentése. A nemzetközi kitekintést követően a következő fejezetben azt mutatom be, mit tartalmaz a jogi személyek büntetőjogi felelősségét megállapító magyar szabályozás.

A jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekre vonatkozó magyar szabályozás

Amint az előzőekben bemutatam, a jogi személyek hatékony és eredményes, a pénzbírság kiszabásán túlmutató szankcionálására vonatkozó trendek Magyarországon is éreztették hatásukat. A 2001. évi CIV. törvény elfogadása mégis egy nagyon kézzelfogható politikai szándékra: Magyarország európai uniós csatlakozására vezethető vissza. Ennek ugyanis feltétele volt, hogy a hatályos szabályozás teljes mértékben feleljen meg a vállalt nemzetközi egyezményeknek, különösen a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) külföldi hivatalos személyek megvesztegetése elleni küzdelemről szóló egyezménye,²⁰ valamint az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) Korrupció elleni Egyezménye rendelkezéseinek.²¹ Fontos felhívni a figyelmet arra is, hogy az egyezményekkel Magyarország nemcsak a jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi szankciók jogszabályi kereteinek megteremtését vállalta, hanem azt is, hogy ezek a szankciók hatásosak, arányosak és visszatartó erejűek lesznek.²² E követelményeknek való megfelelés érdekében született meg a hatályos magyar szabályozás, amely Magyarország európai uniós csatlakozásával egy időben lépett hatályba.

A magyar szabályozás szélesen határozza meg a jogi személy fogalmát. Eszerint jogi személynek minősül „minden szervezet és annak önálló képviselői joggal rendelkező szervezeti egysége, amelyet jogszabály jogi személyként ismer el, valamint az a szervezet, amely a polgári jogi viszonyok önálló jogalanya

¹⁹ Az Egyesült Királyság hasonló jogszabályát, a Bribery Actet 2010-ben fogadták el, míg Franciaországban a 2017-ben elfogadott Sapin II törvény rendeli szankcionálni a jogi személyeket.

²⁰ Az Egyezmény 2. cikke szerint. „Mindegyik Szerződő Fél – összhangban saját jogi alapelveivel – megteszi azokat az intézkedéseket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy megteremtse a jogi személyek felelősségre vonhatóságát külföldi hivatalos személy megvesztegetése esetén.”

²¹ Az Egyezmény 26. cikke szerint a „részes államok elfogadják azokat az intézkedéseket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy – jogelveiknek megfelelően – megállapítsák a jogi személyek felelősségét az ezen Egyezmény szerint megállapított bűncselekményekben való részvétel esetén”.

²² ENSZ Korrupció elleni Egyezmény, 26. cikk.

lehet, és a tagoktól elkülönülő vagyonnal rendelkezik, ideértve a Polgári törvénykönyv szerinti előtársaságokat is” [Jszbt., 1. § (1) bek. 1. pont]. A jogi személlyel szemben akkor lehet a törvény szerinti intézkedést alkalmazni, ha a szándékos bűncselekmény elkövetése a jogi személy javára előny szerzését célozta vagy eredményezte, vagy a bűncselekményt a jogi személy felhasználásával követték el, és a bűncselekményt a jogi személy vezető tisztségviselője vagy a képviselőre feljogosított tagja (alkalmazottja, illetve tisztségviselője, cégvezetője, valamint felügyelőbizottságának tagja), illetve ezek megbízottja, tagja vagy alkalmazottja a jogi személy tevékenységi körében követte el.

A törvény szerint ugyancsak büntetendő, ha a vezető tisztségviselő, a cégvezető, illetve a felügyelőbizottság irányítási vagy ellenőrzési kötelezettségének teljesítése a bűncselekmény elkövetését megakadályozhatta volna, illetve e bűncselekmény elkövetéséről tudott [Jszbt., 2. § (1)–(2) bek.]. A Jszbt. tehát azon magatartásokat rendeli szankcionálni, amelyek a Btk.-ba ütköző szándékos bűncselekményhez kapcsolódóan a jogi személy javára eredményeztek előnyt, vagy a felhasználásukkal követték el őket. A büntethetőséggel kapcsolatban fontos követelmény, hogy a cselekmény során a jogi személy nevében, illetve képviselőjében kell, hogy eljárjanak a jogi személy vezetőinek utasítására, vagy hallgatólagos tudomásával. A Jszbt. szerint a jogi személy is szankcionálható abban az esetben, ha felügyeleti, ellenőrzési hiányosságok miatt nem volt lehetséges a bűncselekmény megakadályozása.

A Jszbt. a szankciók három típusát ismeri. Ezek közül a legsúlyosabb és csak önállóan alkalmazható a jogi személy megszüntetése [Jszbt., 3. § (1) bek. *a*) pont], míg a jogi személy tevékenységének korlátozása és a pénzbírság önállóan, illetve egymás mellett is alkalmazhatók [Jszbt., 3. § (1) bek. *b*)–*c*) pont]. A törvény szerint a bíróság a jogi személyt akkor szünteti meg, ha jogszerű gazdasági tevékenységet nem folytat, és a jogi személyt bűncselekmény elkövetésének leplezése céljából hozták létre, vagy a jogi személy tényleges tevékenysége bűncselekmény elkövetésének leplezését szolgálja. Ellenben ha a társaság jogszerű gazdasági tevékenységet folytat, de e feltételek fennállnak, akkor a bíróság dönthet a megszüntetéséről (Jszbt., 4. §).

A tevékenység korlátozása esetén – amelyet egytől három évig kell meghatározni – a jogi személy többek között nem vehet részt közbeszerzési eljárásban, nem köthető vele koncessziós szerződés, vagy nem részesülhet központi vagy helyi önkormányzati költségvetés, elkülönített állami pénzalapok, külföldi állam, az Európai Közösségek vagy más nemzetközi szervezet által céljellellyel nyújtott támogatásban [Jszbt., 5. § (1)–(2) bek.]. A jogszabály alapján a jogi személlyel szemben kiszabható pénzbírság legnagyobb mértéke a bűncselekménnyel elért vagy elérni kívánt vagyoni előny értékének háromszorosa, de legalább 500 ezer

forint. Abban az esetben, ha ez nem, vagy csak aránytalanul nagy ráfordítással állapítható meg, a vagyoni előny mértékét a bíróság becsléssel állapítja meg [Jszbt., 6. § (1)–(2) bek.].

A törvény az alkalmazásának feltételein és a kiszabható szankciókon túl részletesen rendelkezik a büntetőeljárás lefolytatására vonatkozó szabályokról is. Ezek közül – terjedelmi korlátok miatt – egyedül az egyezségekre vonatkozó 25/C. §-t szeretném kiemelni. Amint ugyanis az FCPA vonatkozásában láttuk, a jogi személy által önként tett vállalások és az így létrejövő egyezség jelentős hatást gyakorolhat a jogi személy (és tegyük hozzá: a leányvállalatai és az üzleti partnerei) működésére. A magyar szabályozás ugyanakkor ilyenfajta vádhalasztást vagy a jogi személlyel lefolytatott egyeztetést nem ismer, sőt kifejezetten ki is zárja a jogi személlyel szembeni intézkedést az egyezség köréből [Jszbt., 25/C. § (1) bek.]. Ez megítélésem szerint a jogalkotó által kitűzött célok elérését hátrányosan befolyásoló rendelkezés, hiszen ez a jogi személlyel szemben alkalmazható szankciókat a represszió körére korlátozza. E szabály nem veszi figyelembe azt a jogos társadalmi igényt, hogy ahol erre lehetőség van (például abban az esetben, ha gazdasági társaság jogszerű gazdasági tevékenységet folytat, illetve megszüntetése társadalmi-gazdasági okokból nem lehetséges, akár mert országos közüzemi szolgáltató, és nemzetgazdasági szempontból stratégiai jelentőségűnek minősül), ott ilyen korrektív és preventív szankciókkal előzze meg a további jogsértéseket. A jogi személyekre vonatkozó hazai szabályozás ismertetését követően azt mutatom be, hogyan érvényesülnek ezek a rendelkezések a gyakorlatban.

A jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedések a kriminálstatisztikai adatok alapján

A 2001. évi CIV. törvény alkalmazásáról a legfontosabb forrásunk kétségkívül a kriminálstatisztika, amely megmutatja, hogy a törvény rendelkezéseit a büntetőeljárás során évente mennyi esetben, illetve milyen intézkedésekre vonatkozóan alkalmazták. Ezzel kapcsolatban értelemszerűen különbséget kell tennünk az ügyész által a vádiratban az alkalmazásra tett javaslat, valamint a bíróság határozatában ténylegesen elrendelt intézkedés között. A jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekre vonatkozó kutatásaim során arra jutottam, hogy sem a Legfőbb Ügyészség, sem az Országos Bírósági Hivatal honlapján nincsenek a Jszbt. alkalmazásáról elérhető statisztikai adatok. Ez azért is meglepő, mert a Legfőbb Ügyészség évente részletes adatokat publikál többek között a büntetőjogi szakág működését érintően. A 2020-es évet feldolgozó

legfrissebb kriminálstatistikai kiadványban²³ – jóllehet az 92 oldalon keresztül sorolja az ügyészség által a büntetőjogi szakágban ellátott feladatokat – nincsen adat vagy utalás az ügyész által a jogi személlyel szemben kezdeményezett intézkedésekre.

A fentiek alapján ezért közérdekű adatigényléssel fordultam e szervekhez ezen adatok megismerése érdekében. A Legfőbb Ügyészség válaszában arról tájékoztatót,²⁴ hogy habár a Jsztb. 2004. május 1. óta hatályos, az alkalmazására vonatkozóan a statisztikai adatok csak 2007-től állnak rendelkezésre a büntetőjogi szakág számítástechnikai bázisú ügyviteli rendszerében (BÜR).²⁵ Az ügyészség külön statisztikában rögzíti az ügyész által a vádiratban a jogi személlyel szemben indítványozott intézkedéseket, valamint a természetes személy vádlott nélkül, vádiraton kívül a jogi személlyel szemben indítványozott intézkedéseket. Ez utóbbira vonatkozóan a statisztikai adatok csak 2018 II. félévétől állnak rendelkezésre.

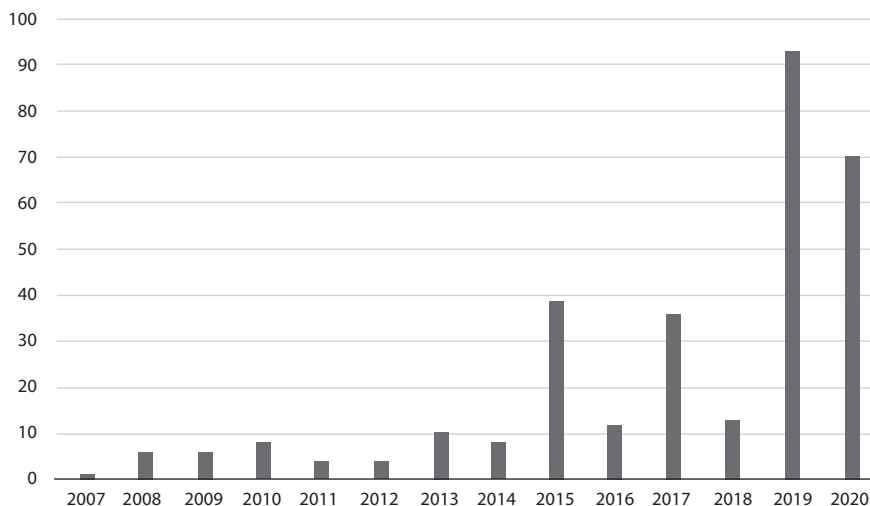
Habár a Jsztb. 3. §-a külön intézkedésként nevesíti a jogi személy megszüntetését, a jogi személy tevékenységének korlátozását, valamint a pénzbírságot, a Legfőbb Ügyészség tájékoztatása szerint a BÜR adatgyűjtésének jellegeből adódóan intézkedések szerinti bontásban statisztikai adatokkal nem tudnak szolgálni. Vagyis a statisztikai adatokból csak annyi derül ki, hogy a büntetőeljárás során vádiratban, illetve azon kívül kezdeményezte-e az ügyész az intézkedést, az viszont nem ismert, hogy az intézkedések közül melyet, illetve melyeket kezdeményezte. Értelemszerűen az sem ismert, hogy a tevékenység korlátozása milyen területekre vonatkozott, illetve az ügyész milyen összegű pénzbírság kiszabására tett javaslatot.²⁶ Ezen alapvető információk hiánya jelentős mértékben megnehezíti annak megítélését, hogy a jogi személlyel szemben alkalmazott büntetőjogi intézkedés hatásos, arányos és visszatartó-e. Az ügyész által a vádiratban indítványozott intézkedések éves megoszlását az 1. ábra mutatja.

²³ Ügyészségi Statisztikai Tájékoztató. Büntetőjogi szakág, 2020. év, <http://ugyeszseg.hu/wp-content/uploads/2021/12/buntetojogi-szakag-2020.pdf>

²⁴ A Legfőbb Ügyészség válasza közérdekű adatigénylésre. Iktatószám: LFIIGA//122-3/2022.

²⁵ A 2021. évre vonatkozóan az adatok a közérdekű adatigénylés időpontjában még nem álltak rendelkezésre.

²⁶ A Legfőbb Ügyészség tájékoztatása alapján a BÜR-ben az ügyészi döntésekhez kapcsolódva folyamatosan rögzítik az adatokat, és a BÜR adatállománya visszamenőleg is megváltozhat. A jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedések elemzése során mégis a BÜR-ben nyilvántartott statisztikai adatokat veszem alapul, egyrészt abból kiindulva, hogy többéves viszonylatban a büntetőeljárások lezárultával egyre kisebb az esélye, hogy a statisztikai adatok megváltoznak, másrészt a vádindítvány utólagos módosítása feltételezésem szerint csak az ügyek viszonylag kis számát érinti, így a rendelkezésre álló statisztikai adatok az elemzés céljára megbízhatónak tekinthetők.

1. ábra. Az ügyész által a vádiratban indítványozott intézkedések számának éves megoszlása (2007–2020)

Forrás: a Legfőbb Ügyészség adatai alapján a szerző szerkesztése

Az adatok elemzése alapján azt állapíthatjuk meg, hogy az ügyészek a statisztikai adatgyűjtések kezdete, vagyis 2007 óta igen ritkán tesznek vádiratban javaslatot intézkedésre jogi személlyel szemben. Erre a statisztika szerint összesen 310 alkalommal volt példa. Valószínűleg nem tévedek nagyot, ha az alkalmazási tendenciák alapján azt a megállapítást teszem, hogy az ügyészség által a vádiratban indítványozott intézkedések száma a törvény hatálybalépése, 2004. május 1. és 2007. között (amely időszakból nem rendelkezünk az alkalmazásra vonatkozó statisztikai adatokkal) sem érte el éves viszonylatban a tízet, vagyis országosan összesen mintegy 330 eljárással lehet számolni.

Ha a természetes személy vádlott nélkül, vádiraton kívül a jogi személlyel szemben indítványozott intézkedéseket vizsgáljuk, akkor a 2018 II. félévétől 2020-ig terjedő időszakban az ügyészség ezt mindössze egyetlen alkalommal kezdeményezte, 2019-ben. Ez alapján megállapítható, hogy bár az ügyészségnek a Jszbt. alapján lehetősége van arra, hogy a jogi személyekkel szemben intézkedés céljából eljárást indítson, a gyakorlatban lényegében ez nem fordul elő. Ha az ügyészség a jogi személlyel szemben intézkedést kezdeményez, akkor azt az esetek elsőprő többségében a büntetőeljárás keretében, a vádirathoz kapcsolódóan teszi meg.

Ha az indítványozott eljárások tendenciáit nézzük, akkor azt tapasztaljuk, hogy a jogszabály hatálybalépését követő időszakban az ügyész igen ritkán, évente legfeljebb tíz alkalommal indítványozott intézkedést. Ez az alacsony szám némileg emelkedik 2015-től és 2019-ben, valamint 2020-ban a korábbiak a többszörösére nő. Ez ugyanakkor csak látszólag tűnik dinamikus változásnak, mivel a rendkívül alacsony esetszámhoz képest van csak növekedés, a 2019-es 93, illetve a 2020-as 73 vádiratban kezdeményezett intézkedés továbbra is igen mérsékelt aktivitásnak mondható.

Különösen igaz ez a megállapítás, ha összevetjük az ügyészség által a természetes személyekkel szemben kezdeményezett vádemelések számával. Az adatok alapján erre 2020-ban 47 588 esetben került sor, míg vádemeléssel 57 804 természetes személy volt érintett.²⁷ Ha a két adatot összevetjük, akkor azt tapasztaljuk, hogy a vádemelések mindössze 0,15%-ánál ítéli úgy az ügyészség, hogy indokolt a jogi személlyel szemben intézkedés kezdeményezése, míg a természetes személyeknek a statisztikai adatok alapján 792-ször nagyobb az esélyük arra, hogy velük szemben az ügyészség vádiratban büntetőjogi szankció kiszabását kezdeményezze. Az adatok ennél is nagyobb aránytalanságot mutatnak, ha figyelembe vesszük az eljárások számának alakulására vonatkozó tendenciákat. Míg a jogi személlyel szemben kezdeményezett büntetőjogi intézkedések száma 2015 óta emelkedő tendenciát mutat, addig az ügyészség által kezdeményezett vádemelések, valamint a vádemeléssel érintett természetes személyek száma dinamikusan csökken.²⁸

Az adatokról még árnyaltabb képet kapunk, ha azt vizsgáljuk, hogy az egyes ügyészi szervek milyen aktivitást mutatnak a Jsztb. alkalmazása terén. Eddigi ismereteink alapján abból a feltételezésből indulhatunk ki, hogy valamennyi ügyészség viszonylag ritkán indítványozza a vádiratban intézkedés alkalmazását, és az adatok egyenlő eloszlást mutatnak az ügyészi szervek között. Várakozásainkat a népességszám vagy a gazdasági aktivitás miatti eltérések módosíthatják. Az adatok azonban ettől jelentősen eltérő képet mutatnak, amelyet az 1. táblázat szemléltet.

²⁷ Ügyészségi Statisztikai Tájékoztató i. m. (23. lj.) 45–46.

²⁸ Ez alapján míg 2011-ben 451 371 bűncselekményt és 120 529 elkövetőt regisztráltak Magyarországon, addig ez 2020-ra 162 416 bűncselekményre (–64%) és 77 552 regisztrált elkövetőre (–36%) csökkent. Ennek megfelelően csökkent a vádlottak száma is 93 567 főről 54 401-re (–42%). Lásd Legfőbb Ügyészség: Bűnözés és igazságszolgáltatás, 2021, <http://ugyeszseg.hu/wp-content/uploads/moved/2021/10/bunozes-es-igazsagszolgalatas-2011-2020.pdf>, 1–2.

1. táblázat. Az ügyész által a vádiratban indítványozott intézkedések számának megoszlása ügyészi szervenként (2007–2020)

<i>Ügyészség</i>	<i>Intézkedések száma</i>
Baranya Megyei Főügyészség	90
Bács-Kiskun Megyei Főügyészség	75
Fővárosi Főügyészség	37
Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Főügyészség	33
Komárom-Esztergom Megyei Főügyészség	28
Győr-Moson-Sopron Megyei Főügyészség	12
Pest Megyei Főügyészség	8
Hajdú-Bihar Megyei Főügyészség	7
Tolna Megyei Főügyészség	5
Veszprém Megyei Főügyészség	5
Fejér Megyei Főügyészség	4
Csongrád Megyei Főügyészség	2
Békés Megyei Főügyészség	1
Somogy Megyei Főügyészség	1
Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Főügyészség	1
Központi Nyomozó Főügyészség	1
Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Főügyészség	0
Heves Megyei Főügyészség	0
Nógrád Megyei Főügyészség	0
Vas Megyei Főügyészség	0
Zala Megyei Főügyészség	0
Legfőbb Ügyészség	0
Fellebbviteli Főügyészség	0

Forrás: a Legfőbb Ügyészség adatai alapján a szerző szerkesztése

Az adatokból az állapítható meg, hogy egyes ügyészi szervek (így a Baranya, a Bács-Kiskun, a Szabolcs-Szatmár-Bereg és a Komárom-Esztergom Megyei Főügyészség, valamint a Fővárosi Főügyészség) jelentős aktivitást mutatnak a Jszt. végrehajtásában, míg a többi ügyészi szervezet számára a Jszt. alkalmazására vonatkozó szándék nehezen érhető tetten. Jellemző, hogy a Jszt. alkalmazása során a Baranya Megyei Főügyészséghez köthető az ügyek 29%-a, míg az öt nevesített ügyészi szerv kezdeményezte a jogi személlyel szembeni intézkedések 85%-át. Hét olyan ügyészi szerv is van, amely a statisztikai adatok gyűjtésének kezdete, vagyis 2007 óta egyáltalán nem kezdeményezett intézkedést jogi személlyel szemben, míg négy ügyészi szerv mindössze egyetlen alkalommal látta ezt indokoltnak. Mivel a jogszabályt az elmúlt közel két évtizedben nem alkalmazták, némi túlzással úgy is fogalmazhatunk, hogy ezen ügyészi szervek számára a Jszt. a gyakorlatban nem létezik.

Tovább árnyalja a képet, ha megvizsgáljuk a rendelkezésre álló adatok szórását. Ebben az esetben azt tapasztaljuk, hogy a Jsztb. alkalmazása kapcsán (viszonylag) jól teljesítő ügyészi szervek esetében is nagyok a kilengések, vagyis a kezdeményezett intézkedések száma egy-egy évben hirtelen megnő (majd visszaesik). A Baranya Megyei Főügyészség által kezdeményezett 90 intézkedésből 76 intézkedés 2019-re esik, míg a Bács-Kiskun Megyei Főügyészség 75 intézkedéséből 53-at 2020-ban kezdeményezett. Az adatok ilyen jelentős megugrása azt valószínűsíti, hogy az ügyészi szervek egy-egy ügyszálhoz kapcsolódóan indítványoztak nagyobb számban intézkedést, és ez okozta a statisztikában látható (és az adatokat torzító) eltéréseket.

A rendelkezésre álló statisztikai adatokból az állapítható meg, hogy az ügyészi szervek az elmúlt évtizedekben továbbra sem alkalmazzák nagyobb számban a jogi személlyel szembeni intézkedéseket. Önállóan, természetes személy vádlott nélkül, vádiraton kívül a jogi személlyel szemben lényegében nem születik ilyen ügyészi indítvány, míg a vádirat keretében tett indítványok száma is jóval elmarad a természetes személyekkel szemben kezdeményezett szankcióktól, vélhetően egy-egy ügyszálhoz kapcsolódik, míg más ügyészi szervek évtizedek óta következetesen nem élnek az intézkedés kezdeményezésének jogával. Ez megítélésem szerint két szempontból is aggályos. Egyrészt nehezen értelmezhető és a jogbiztonság elvével aligha összeegyeztethető, hogy egyes állami szervek következetesen nem, vagy csak szelektíven alkalmaznak bizonyos jogszabályokat. Másrészt sérül a jogegyenlőség elve is, hiszen egy jogi személlyel szembeni intézkedés kezdeményezése (és alkalmazása) jelentős mértékben függ attól, hogy a Jsztb. 8. §-a alapján melyik bíróság illetékes. Vagyis ha a vádlott minimalizálni szeretné az eljárás kapcsán a vele kapcsolatban álló jogi személy (jellemzően gazdasági társaság) kockázatait, akkor megpróbálhatja a bíróság illetékességi szabályainak manipulálásával befolyásolni az eljárás végeredményét (*forum shopping*).

A fentiekben az ügyészség által kezdeményezett intézkedéseket elemeztem, ugyanakkor ezzel kapcsolatban fontos hangsúlyozni, hogy a ténylegesen, a bíróság jogerős ítéletében elrendelt intézkedések száma valószínűleg elmarad az ügyészi indítványoktól. A pontos statisztika megismerése érdekében benyújtott közérdekű adatigénylésre azt a választ kaptam az Országos Bírósági Hivaltól,²⁹ hogy a Jsztb. végrehajtásával kapcsolatban a Hivatal sem az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program, sem a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény felhatalmazása alapján nem gyűjt és nem kezel adatokat, így azokat kiadni sem áll módjában.

²⁹ Az Országos Bírósági Hivatal válasza közérdekű adatigénylésre. Iktatószám: 2022.OBH. XII.B.12/3.

A bíróságok által ténylegesen elrendelt intézkedések számáról ugyanakkor jó kiindulópontul szolgál az a táblázat, amely a 2007. és 2014. január 1. és április 30. közötti időszakra vonatkozó adatokat tartalmazza. E szerint az ügyészség által 39 esetben kezdeményezett intézkedésből az elsőfokú bíróság mindössze kilencet hagyott jóvá.³⁰ Ezen adatokból kiindulva – még ha a vádiratban foglalt indítványok jóváhagyásának aránya nőtt is – valószínűleg aligha számolhatunk száz, a bíróság által jogi személyekkel szemben ténylegesen elrendelt büntetőjogi intézkedésnél többel. Ez az elmúlt 18 évre vetítve meglehetősen alacsony szám, amely a törvény alkalmazásának gyakorlati nehézségeit mutatja.

Jogesetek a gyakorlatban

Jogi személlyel szemben büntetőjogi intézkedés a szélesebb nyilvánosság előtt első ízben az úgynevezett fűszerpaprikaügyben történt. A 2004 májusában kirobbant ügy lényege, hogy a Szegedi Paprika Zrt.-t ausztriai megrendelője arról tájékoztatta, hogy a neki szállított paprikaőrlemény aflatoxintartalma meghaladta az egészségügyi határértéket. A visszarúként átvett őrlemény egy részét azonban a szegedi vállalkozás Magyarországon csemegepaprikaként hozta forgalomba, másik részét viszont 50%-os keveréssel az osztrák megrendelő számára visszaszállította. A vádhatóság azzal vádolta a Szegedi Paprika Zrt.-t, hogy visszaélt az ártalmas közfogyasztási cikkel, valamint megtevesztették a fogyasztókat, amikor a terméken a „Szegedi Paprika” feliratot tüntették fel. Az ügyészség – a gazdasági társaság vezetői mellett – a Szegedi Paprika Zrt.-re mint jogi személyre is büntetőjogi intézkedés kiszabását kérte. A Szegedi Törvényszék jogerős ítéletében végül bűnösnek nyilvánította a Szegedi Paprika Zrt. vezérigazgatóját és társát; az elsőrendű vádlottat 5 millió, a másodrendű vádlottat pedig 2 millió forint pénzbírságra ítélte. A Szegedi Paprika Zrt.-nek mint jogi személynek 15 millió forint pénzbírságot kellett megfizetnie.³¹

A Kecskeméti Törvényszék 2019-ben hozott jogerős ítéletet egy számlagyárat működtető vádlott és társai perében. Tevékenységének keretében a vádlott az ismeretségi körében gazdálkodó szervezetek és egyéni vállalkozók számára valótlantartalmú, fiktív számlákat állított ki anyagi ellenszolgáltatás fejében az irányítása alatt tevékenykedő gazdasági társaságok nevében azzal a céllal, hogy azok az így kiállított számlákat könyvelésükben valós tartalmuként veszik fel, ez alapján adóbevallásaikat hamis tartalommal készítik el, és így csökkentik adófizetési kötelezettségeiket. A bíróság a számlagyárat működtető vádlott és tár-

³⁰ Klotz i. m. (1. lj.) 24.

³¹ Uo., 21.

sai elítélésén túl rendelkezett az érintett, számlákat vásárló jogi személyekkel szemben büntetőjogi intézkedésként pénzbírság kiszabásáról is: hét jogi személlyel szemben 500 ezer, míg egy jogi személlyel szemben 1 millió forint összegben.³²

Hasonló ügyben tett vádelemelési javaslatot 2022 februárjában a Somogy Megyei Főügyészség. Az ügyészség honlapján megjelent beszámoló szerint üzletszerűen elkövetett, különösen nagy vagyoni hátrányt okozó költségvetési csalás bűntette és más bűncselekmények miatt emelt vádat egy férfival és hét társával szemben, akik céghálózat kiépítésével csökkentették az általuk foglalkoztatott portások és vagyonőri tevékenységet ellátó dolgozók után fizetendő közterheket, ezáltal mintegy 150 millió forint kárt okoztak a költségvetésnek. Az ügyészség az eljárás keretében a fővállalkozással szemben vagyonelkobzás és pénzbírság alkalmazására, valamint az egyik közreműködő jogi személy megszüntetésére is indítványt tett.³³

Összefoglalás és javaslatok

Dolgozatomban arra vállalkoztam, hogy a dokumentumelemzés eszközeivel, az elérhető adatokra támaszkodva bemutassam a jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről szóló 2001. évi CIV. törvény alkalmazását, valamint megvizsgáljam, hogy annak hatálybalépése óta történt-e érdemi változás a jogszabály alkalmazásában. Azt is vizsgálni kívántam, hogy a Jsztb. gyakorlati alkalmazása megfelel-e az ENSZ Korruptió elleni Egyezményében rögzített hatásosság, arányosság és visszatartó erő hármas követelményének, azaz a jogszabály és alkalmazása be tudja-e tölteni a jogalkotó szándéka szerinti feladatát.

Az Jsztb. vizsgálata során azt tapasztaltam, hogy bár a jogszabály szövege alapvetően megfelel a nemzetközi követelményeknek, a gyakorlati alkalmazása során súlyos, esetenként a jogbiztonságot és a jogegyenlőséget is veszélyeztető hiányosságok tapasztalhatók. A Jsztb. alkalmazására vonatkozó statisztikai adatok mind a Legfőbb Ügyészség, mind az Országos Bírósági Hivatal részéről hiányosak, illetve nem hozzáférhetők, ami megnehezíti a jogi személyek számára a vonatkozó igazságszolgáltatási gyakorlat megismerését. Ezenkívül az ügyészi szervek elkötelezettsége mérsékeltnek mondható a jogintézmény alkalmazása iránt, mivel azok mintegy harmada a jogszabály hatálybalépése óta egyetlen alkalommal sem tett indítványt jogi személlyel szemben intézkedés alkalmazására. Sajnálatos,

³² A Kecskeméti Törvényszék 8.B.118/2016/271-I-1 számú ítélete.

³³ Stróman cégek felhasználásával, százmilliós nagyságrendben csaltak adót – a Somogy Megyei Főügyészség sajtóközleménye. *Ugyesseg.hu*, 2022. február 11., <http://ugyesseg.hu/stroman-cegek-felhasznalasa-val-szazmillios-nagysagrendben-csaltak-adot-a-somogy-megyei-fougyesseg-sajtokozlemenye>

ugyanakkor az ügyészség elkötelezettségére is jól rávilágít, hogy e körbe tartozik a Fellebbviteli Főügyészség, a Legfőbb Ügyészség, valamint – egyetlen eset kivételével – a korrupciós bűncselekmények felderítése és vádképviselte kapcsán kiemelt szerepet betöltő Központi Nyomozó Főügyészség is.

Bár részletes statisztikai adatok hiányában nehéz konkrét megállapításokat tenni, az általam bemutatott esetekben az intézkedések jellemzően pénzbüntetés megfizetésére irányulnak, és represszív jellegűek. Ezek csak akkor tekinthetők minimális mértékben hatásosnak, ha az érintett jogi személy működik, illetve saját vagyonnal rendelkezik. Az egy-egy eset kapcsán megismert 15 millió, illetve a törvényi minimumnak, az 500 ezer forintnak megfelelő pénzbírságok megítélésem szerint egyáltalán nem tekinthetők visszatartónak, akár csak a Gazdasági Versenyhivatal milliárdos bírságaival összevetve.

Álláspontom szerint a jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedéseknek nem elsősorban a más közigazgatási szervek által is kiszabható pénzbírságokra, hanem – az FCPA alkalmazási gyakorlatához közelítő – preventív és korrekciós intézkedésekre kellene fókuszálniuk. Erre a Jsztb. szövege véleményem szerint nem nyújt megfelelő keretet, továbbá nem teszi lehetővé a pénzbírság feltételes kiszabását sem. A tényleges üzleti tevékenységet nem folytató jogi személyekkel (fantomcégekkel) szemben álláspontom szerint továbbra is indokolt a Jsztb. megszüntetésre vonatkozó rendelkezéseinek alkalmazása akár természetes személy vádlott nélkül is.³⁴ Az intézkedések körét ugyanakkor indokolt lehet a jelenleginél szélesebb körben meghatározni annak érdekében, hogy a megelőző és helyreállító mechanizmusok a jelenleginél szélesebb körben érvényesülhessenek. Ilyen intézkedés lehet például a menedzsment teljes vagy részleges cseréjére kötelezés, a társaság legfőbb döntéshozó szervének összehívása, a könyvvizsgáló lecserélése, független belső ellenőr alkalmazásának előírása vagy vállalati megfelelési rendszer bevezetése. Mindezen jogszabályi változások és intézkedések azonban csak akkor érhetnek el hatást, ha biztosított a végrehajtásuk iránt elkötelezett szervezet is – a magán- és a közszférában egyaránt.

³⁴ Lásd ezzel kapcsolatban a büntetőjogi legfőbb ügyész helyettes 1/2019. (V. 31.) LÜ h. körlevelét a jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről, <http://ugyeszseg.hu/pdf/korlevelek/1-2019%20luh.pdf>